

פעולה בעומק חיונית. מפקדת העומק - לא בהכרח

עפר שלח | 12 בדצמבר, 2022 | גיליון 1670

במלחמות העבר, ויותר מזה במערכות שהתחוללו בעשורים האחרונים, מיעט צה"ל להשתמש בפעולה מערכתית עמוקה שתשפיע על תוצאות המערכה הצבאית. ואולם, דווקא קיומה של מפקדת העומק, שהוקמה לפני כעשור, לכאורה כדי לתקן מצב זה, מחזק את המגמות שבגללן הוא קיים: נטייה מופרזת לשליטה מרכזית ומיקרו-ניהול, החלשת הפיקודים המרחביים ויחידות השטח, תכניות אופרטיביות שאין מאחוריהן בניין כוח מתאים ופגיעה בתחושת העצמאות של המפקדים. (תגובה לפודקאסט המיוחד "בעורף האויב").

שיחה בין מנהל המכון, אלוף (מיל.) תמיר היימן, למפקד מפקדת העומק האלוף איתי וירוב - [פודקאסט המיוחד "בעורף האויב"](#) - נגעה ברוב האספקטים של התחום: ההיסוס הישראלי המסורתי להשתמש בפעולות עומק בעלות משמעות מערכתית (ובמערכות האחרונות בתמרון היבשתי בכלל), הבעיות המבניות המקשות על יצירת אופציה אמינה לפעולה שכזו, ומעל לכל - הנחיצות של אופציית העומק בתרחיש העיקרי שאליו אמור צה"ל להיערך - עימות רב-זירתי שבו תידרש פעולה במעגל הראשון להשגת הישג משמעותי מול האויבים שעל הגבול. אני מסכים לחלוטין לאמירותיהם בעניינים אלה.

אלא שפיל אחד נכח בחדר ולא עלה בשיחה כלל: תפקידה של מפקדת העומק עצמה (זה שמה הרשמי, ולא "פיקוד העומק", ועל כך עוד בהמשך), והשאלה האם היא מועילה או מזיקה לסיכוי שאכן כוח לפעולה עמוקה ייבנה כראוי ויופעל בעת הצורך. כדי לרדת לעומקה של השאלה הזו, צריך לחזור לשורשים ההיסטוריים של הקמת המפקדה ולהביט אל העתיד במבט מפוכח.

צריך גם להבחין, לצורך הדיון, בין "פעולות מיוחדות" ל"אופרציה בעומק". המושג הראשון מתייחס לפשיטה נקודתית של כוח מיוחד. השני הוא פעולה של כוח משמעותי בעומק שטח האויב, שנועדה ליצור אפקט מערכתי התורם למיטוטו או להישג נדרש אחר (למשל, קיצור משך המערכה).

תופעה ידועה היא שצה"ל, שהצטיין לא אחת בפעולות מיוחדות בעורף האויב בימים של ביטחון שוטף, ביצע מעט מאוד פעולות שכאלה במערכותיו הגדולות. הדבר נבע בין השאר מתופעות שאותן ניתחו וירוב והיימן בשיחתם, ביניהן מחירה של האחריות להחלטה על פעולה שכזו, להבדיל מהבקעה בחזית שאינה זוכה לביקורת גם אם מחירה בחיי אדם כבד בהרבה. דוגמה כמעט בודדת ממלחמת יום הכיפורים כולה היא הפעולה של סירת הצנחנים בפיקוד שאול

מופז על גבול סוריה-עיראק, שהשיגה הצלחה חלקית בלבד ואלמלא תושייתם של טייסי חיל האוויר הייתה עלולה להיגמר בכי רע.

התסכול מתופעה זו הביא בשעתו להקמתה של יחידת שלדג על ידי בוגרי סיירת מטכ"ל, ולגלגוליה השונים של מפקדת הכוחות המיוחדים (משמ"מ, באחד מכינוייה), במסגרת תכנונים מבצעיים שונים.

פעולה בעומק היא סיפור אחר. בצה"ל לא חסרו במהלך השנים תכנונים לפעולה שכזו. כדוגמה אחת, במלחמת לבנון הראשונה (1982) תוכננה הטסת כוחות שישתלטו על קטעים שונים בכביש ביירות-דמשק ויחסמו בריחה אפשרית של אנשי אש"פ מביירות, עד שצה"ל כולו ישלים את משימתו ויגיע אל הכביש. ואולם פעולה זו לא בוצעה, מהסיבות הרגילות וגם בגלל ההטעיה המכונה "40 קילומטרים". כמוה גם מבצעי עומק שתוכננו במערכות אחרות.

המהלכים המשמעותיים היחידים במלחמות ה"גדולות" היו הצנחת חטיבת הצנחנים במיתלה במבצע קדש, מהלך שלא הייתה בו שום תרומה למערכה של צה"ל אלא מילוי חלקה של ישראל בהבנות בינה לבין בריטניה וצרפת, והקרב העקוב מדם שהתפתח ממנו היה הסתבכות לא מתוכננת; הפשיטה של כוח צנחני המילואים על מתחם התותחים באום כתף בששת הימים, כחלק מהקרב המופתי של אוגדת שרון במתחמי אבו עגילה, שהיא בגדר איגוף אנכי כחלק מתמרון חזיתי; והנחתת כוח הצנחנים באוואלי ב-1982.

מפקדת העומק הוקמה ב-2011. הקמתה יוחסה בתקשורת לרמזים לתקיפה באיראן, אלא שזה לא היה תפקידה. שורשיה במה שבא לידי ביטוי במלחמת לבנון השנייה (2006), ובעיקר במבצע "חד וחלק" בבעל בק. מה שהחל ברעיון בעל משמעות מערכתית – הטסת כוח גדול לעומק שטח לבנון, כדי ליצור מרכז כובד שיאלץ את חיזבאללה לחשוף את עצמו ויקל על פגיעה באויב – צומצם בהדרגה, והגיע בסופו של דבר לפעולה מוגבלת בעל אפקט דל, שכונתה על ידי מפקד בכיר "סיבוב דאווין".

"חד וחלק", צריך להזכיר, היה מבצע מטכ"לי. הרעיון הועלה במסגרת צוות אד-הוק של קצינים בוגרי יחידות מיוחדות שהתכנס בקריה; היחידות המבצעות היו סיירת מטכ"ל ושלדג, והשליטה הייתה של מפקד חיל האוויר אליעזר שקדי, ששלדג הייתה יחידה "שלו". תשומת הלב המטכ"לית הזו לא שינתה את העובדה שהמבצע איבד גובה ודולל מהרעיון הראשון עד לביצוע, עד כדי חוסר משמעות.

כדרך של מפקדות, גם מפקדת העומק התנפחה במהירות וכבר ב-2013 נכתב שהיא מונה מאות אנשים, רובם במילואים. מוזגו בה שני אלמנטים: מפקדה שתהיה ממונה על בניין הכוח לפעולה בעומק **והפעלתו**, ומפקדה של כוחות מיוחדים, שתפעיל במבצעים בעת מלחמה את היחידות המיוחדות של צה"ל.

ההיבט הראשון הפך במהרה להשקפה, לפיה – כפי שנכתב על ידי ועדת המשנה לתפיסת הביטחון ובניין הכוח של הכנסת, בדו"ח מיוחד שעסק בתר"ש "גדעון" של צה"ל – "בניגוד

למפקדות המרחביות, הנשאבות בדרך הטבע אל השוטף, מפע"מ מקדישה מאה אחוז מתשומת הלב שלה להכרעה במלחמה". כמי שעמד בראשות בוועדה באותה עת, אעיד שזו הייתה גם רוח הדברים של קציני צה"ל בדיונים שנגעו למפקדה.

וכאן טמונה הבעיה העיקרית: למרות שצה"ל נזהר שלא לכנות אותה "פיקוד", ובכך להעמידה בשורה אחת עם הפיקודים המרחביים, מפקדת העומק הפכה למעשה לסוג של פיקוד מרחבי המקבל לאחריותו פעולה במרחק מסוים מן הגבול, ומותיר בידי הפיקוד הרלבנטי – בעיקר פיקוד הצפון, שהרי ברצועת עזה "העומק" כולו הוא מספר קילומטרים בלבד – גזרה צרה של פעולה חזיתית. גישה זו משתלבת עם תפיסה-בפועל בעייתית הניכרת בצה"ל בעשורים האחרונים: החלשת הפיקודים המרחביים, וצנטרליזציה של הפיקוד והשליטה בידי המטה הכללי ושל הביצוע בידי הגופים הנשלטים מרכזית מעצם טבעם, כמו חיל האוויר.

כל אלה תורמים למגמה של עיקור תחושת העצמאות והמסוגלות של כוחות היבשה בכלל, לדיכוי היוזמה והחופש המבצעי של מפקדי השטח, מאלוף הפיקוד ומטה – ובשורה התחתונה, לרתיעה הנגלית מהפעלת התמרון בכלל, לסוגיו השונים.

וירוב והיימן רמזו בשיחתם לפערים משמעותיים בבניין הכוח לפעולה בעומק, שיש גם בהם כדי לשדר חוסר כוונה למימוש התכניות. הנה פער אחד כזה, שהתפרסם בפומבי: במאי האחרון הודיע צה"ל על רכישת שתי נחתות מארצות הברית. בידיעה נכתב כי בהיעדר נחתות, נאלץ צה"ל לשכור נחתות מצבא יוון וספינה אזרחית מאיטליה לטובת התרגיל הגדול של אוגדה 98 בקפריסין, שאותו הזכיר גם וירוב עצמו.

נחתות הן לא האמצעי היחיד להעברת כוחות לעומק, כמובן, אבל יכולת הנשיאה שלהן גדולה בהרבה מזו של צי המסוקים של צה"ל, למשל. והנה, נדרשו לא פחות מ-11 שנים מהקמת מפקדת העומק ועד להודעה על רכישת אמצעי, שאינו קיים בצה"ל מאז 1993.

קיומה של מפקדת העומק אינו פותר בעיות אלה, אלא דווקא מחמיר אותן. העומק צריך להיות תפיסה, כמוהו ככל מרחב או תווך אחר של המערכה. בתכנון אופרטיבי צריך לשאול "איפה העומק, והאם הוא יועיל לנו?" בדיוק כמו ששואלים זאת על התחבולה, ההונאה או התודעה. אבל חלוקה-למעשה של מרחב הפעולה הצר למדי, שהרי במקרה העמוק ביותר מדובר בעשרות קילומטרים, בין שני אלופים, שכל אחד מהם רואה את עצמו כפוף ישירות לרמטכ"ל, והאחד נתפס בפועל כאלוף פיקוד לביטחון שוטף בעוד השני אמון על ההכרעה במלחמה, חלוקה שכזו היא מתכון לשיתוק.

על צה"ל לפעול בכיוון ההפוך: החזרת תחושת העצמאות, האופק הרחב והדחיפה ליוזמה בכל יחידות השדה, ובראשן הפיקודים המרחביים. ויתור על אשליית השליטה המרכזית, שטובה לבט"ש ומב"מ אבל רק תזיק במקרה של עימות רב-זירתי, שבו ידרשו המפקדים לפעולה במגבלה חמורה של סיוע וקשב של המטכ"ל, וכן פישוט המבנה הפיקודי ככל האפשר, וחיזוק תחושת המסוגלות של הכוח היבשתי, שמרגיש שסומכים עליו.

אלוף פיקוד הצפון צריך, במסגרת הכנת הפיקוד למלחמה, לשקול פעולה בעומק שהיא באחריותו ובפיקודו, ומשולבת בתפיסתו הכוללת את הדרך להשגת ניצחון במערכה. אסור שיראה במה שמתרחש מעבר לקו מסוים עניין של המטכ"ל או מישוהו אחר, ואסור שהמטה הכללי ישדר לו ספק בדבר יכולת הפיקוד להתמודד עם מערכה הכוללת פעולה בעומק.

בעיני, כמו בעיני האלופים היימן ווירוב, פעולה בעומק תהיה חיונית להשגת הישג הנדרש בעימות משמעותי, דווקא משום השינויים באופי האויב ובאופי המלחמה. זהו כלי שחייב להיות בארסנל, להופיע בתכנונים, להיות מצפן בבניין הכוח. עם זאת, מפקדת העומק, בתצורתה הנוכחית ועוד יותר מזה בדרך שבה צה"ל מסתכל עליה ועל יחסה לפיקוד המרחבי, עלולה להיות מכשול בדרך למימוש היעד הזה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט